

Лихін Д.А.

заступник начальника управління, полковник,
Південне територіальне управління внутрішнього аудиту

Крамаренко І.В.

заступник начальника управління, полковник,
Південне територіальне управління внутрішнього аудиту

Бондаренко А.В.

кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет «Одеська морська академія»

Lykhin Dmytro, Kramarenko Ihor

Southern Territorial Department of Internal Audit

Bondarenko Andrii

National University «Odessa Maritime Academy»

ВАГОМИЙ ВПЛИВ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ НА МІЖНАРОДНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

Міжнародна економічна безпека країни і світу, боротьба з тінізацією економіки є важливими елементами сучасних міжнародних економічних відносин. Значні зміни внутрішніх і міжнародних умов почалися в ХХІ столітті, коли стало актуальним питання формування нових і переоцінки сформованих у сьогоднішні підходів до безпеки, які мають вагомий вплив на економічну безпеку як окремих держав, так і всього світу. Тінізація економіки відіграє одну із провідних ролей в економіці країни. З одного боку, приховування доходів від оподаткування підвищує конкурентоспроможність підприємств, що практикують практичні дії тіньової економіки, і дає змогу отримати додаткові доходи, забезпечує зайнятість залученим робітникам, знижуючи рівень безробіття населення країни. А з іншого – функціонування тіньового сектору економіки наносить значні збитки державному бюджету й іншим економічним учасникам, які діють у межах закону.

Ключові слова: оподаткування, тіньова економіка, тіньовий сектор економіки, економічна безпека, міжнародні зв'язки, капітал, контроль, грошові потоки.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання дослідження про-блеми тіньової економіки в країні та світі стає досить актуальним і важливим. Вона виникла аж ніяк не останнім часом, а історичні факти свідчать про те, що тіньова економіка прийшла до нас із минулого. Тому проблема тіньової економіки, яка має вагомий вплив на економічну безпеку країни, безперечно, була актуальною і пильно прикутою до уваги економістів, оскільки вона зачіпає життєво важливі інтереси людей і суспільства загалом. Актуальна вона і нині, оскільки часто зустрічається не тільки в нашій країні, але і за її межами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми міжнародної безпеки займалися як вітчизняні, так і іноземні вчені. Серед російських учених цю проблему вивчали А. Абалкін [1], А. Іларіонов [7] та інші. Серед вітчизняних учених досліджували означену проблему Б. Гунський [3], Я. Жаліло [6], Г. Пастернак-Таранушенко [14] та інші. Їм належить розроблення таких важливих аспектів означеної проблеми, як визначення цієї категорії, структуризація її елементів, виокремлення загроз економічній безпеці тощо.

Питанням тіньової економіки та її впливу на міжнародну економічну безпеку країни займаються багато науковців, зокрема нами розглянуто наукові дослідження таких авторів, як: В. Мандибуря [12], І. Мазур [11]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт у цьому напрямі, постійно є потреба у визначенні основних особливостей, сучасного стану тіньової економіки, а також заходів щодо детінізації вітчизняної економіки.

Формулювання цілей статті. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: провести аналіз визначення категорії «тіньова економіка» та сформулювати визначення, враховуючи наявні загрози міжнародній економічній безпеці; охарактеризувати чинники, що формують тіньову економіку; з урахуванням наявного стану економічної безпеки України визначити основні шляхи вирішення детінізації економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Означена проблема поставленого питання для України почала розглядатися після отримання країною незалежності [8, 9, 16]. Концептуально вона віднайшла своє відображення в

Постанові «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», прийнятій Верховною Радою України в 1997 році [16]. Основними законодавчими актами у сфері національної безпеки України є Конституція України [8], Закон України «Про основи національної безпеки України» [9], а також інші закони та підзаконні акти.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки», категорія «національна безпека» визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, військовій, державній безпеці, безпеці державного кордону, внутрішньополітичній, економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній, інформаційній сферах [9].

Тому можна стверджувати, що економічна безпека – це один з елементів міжнародної безпеки. Економічна безпека є базисом міжнародної безпеки, оскільки саме виробництво матеріальних благ і послуг задовольняє всю сферу існуючих потреб, визначає можливість суспільства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, спроможність його до розвитку. Економічна безпека пов'язана з усіма іншими елементами національної безпеки, усі вони взаємозалежні та взаємовпливають один на одного. Саме тому нині є актуальним питання вивчення загроз міжнародній економічній безпеці [7].

Економічна безпека є складним багаторівневим явищем, що охоплює [7]: глобальну економічну безпеку; міжнародну економічну безпеку; національну економічну безпеку; економічну безпеку регіону; економічну безпеку галузі; економічну безпеку окремого підприємства; економічну безпеку домогосподарства.

Основну увагу в нашому дослідженні акцентовано на розгляді міжнародної економічної безпеки.

У сучасних гео економічних реаліях необхідно здійснити переоцінку означеної проблеми, уточнити понятійний апарат та підходи до дослідження тіньової економіки та інших явищ, механізмів її реалізації, систематизуючи її індикатори, та запропонувати методологію оцінки тіньової економіки з питань транснаціоналізації сучасних бізнес-процесів.

Для України питання тіньового сектору постає особливо актуальною проблемою, вирішення якої необхідне для забезпечення стійкого економічного росту, підвищення життєвого рівня населення, формування механізму, який би сприяв мінімізації внутрішніх і зовнішніх стресів для економіки країни. Вся сукупність цих проблем у їхньому взаємозв'язку й взаємовпливі безпосередньо пов'язана з поняттям національної безпеки держави [10].

3. Варналій виокремив три блоки тіньової економіки, такі як: 1) неформальна економічна діяльність – легальне (нерегламентоване державою) виробництво товарів та надання послуг; 2) прихована економіка – порушення в межах дозволеної економічної діяльності; 3) незаконна економіка – здійснення заборонених видів

діяльності [4, с. 442]. Але тіньову економіку науковець визначає як складне соціально-економічне явище, яке представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [2, с. 430].

Тіньова економіка виражена такими сегментами, як: неформальна економіка («сірий ринок») – вчинення цілком законних економічних операцій, але з приховуванням або заниженням їх реальних масштабів. Прикладом такої діяльності може бути заняття репетиторством. Здебільшого репетиторську діяльність не піддають обліку, зважаючи на відносно невеликі суми; кримінальна економіка («чорний ринок») – економічна діяльність, заборонена законодавчими актами більшості країн світу. Прикладами є: 1) наркобізнес; 2) контрабанда); 3) фіктивна економіка – надання різного роду хабарів, привілеїв незаконним шляхом. До них відносяться субсидії, пільги, які пов'язані з корупційною діяльністю.

Однією із ключових проблем світового господарства є тіньова економіка, кожна країна намагається всіма можливими силами вивести цей фактор із метою зміцнення економіки й забезпечення приросту підприємницької сфери діяльності. Міжнародна практика свідчить, що досконала нормативно-правова база може зменшити частку тіньового сектору до несуттєвого рівня (5–12%), а коли розмір сягає 30% і більше, настає критична межа. Щодо України, то вона увійшла до трійки країн із найбільшим обсягом тіньової економіки, який станом на 2019 рік становить 46% від ВВП, або 1,1 трлн грн., коли в Нігерії означений показник становить 48% ВВП, на першому місці – Азербайджан, 67% ВВП. Наступні з найбільшим обсягом тіньової економіки – Росія і Шрі-Ланка (39% і 38% відповідно) [11].

Тіньова економіка – це явище, присутнє тією чи іншою мірою в різних формах у всіх країнах незалежно від їхньої соціально-політичної та економічної організації. Тіньова економіка вмєє уникати вимірів і попадань під контроль фіскальних і правозахисних органів. Спроба достовірних оцінок об'єктів невидимої економіки в сучасному світовому господарстві оцінюється нами як нереалізована. Водночас підвищується кількість об'єктів тіньової діяльності в кожній національній економіці. Розрахунки з визначення розмірів економіки, що знаходиться в тіньовому сегменті, завжди використовуються, але ніколи вони не проводяться не лише національними офіційними відомствами і незалежними експертними групами, а й спеціалістами і спеціалізованими міжнародними організаціями.

Українські органи статистично використовують розроблені статистичним управлінням ЄС керівництва з неформальної економіки. За німецькою методикою тіньовий капітал в Україні оцінюється в 40–42% внутрішнього валового продукту. Грошовий оборот тіньової економіки становить від 40 мільярдів дол. до

50 млрд дол. З них 12% тіньової економіки доходить від наркобізнесу, нелегальної оборонної зброї, проституції, 11% – від зберігання сировини, невмілої продукції, близько 4% – від не призначеного використання державних ресурсів, 9% – на контрабанду, заниження митних платежів. Тіньова економіка в Україні існувала завжди, в тому числі і в Радянському Союзі [13].

Але аналіз цього явища «за винятком» не отримав погодження.

З дослідження «Тіньова економіка: розміри, причини виникнення та приросту і наслідки», проведеного австрійськими спеціалістами Ф. Шнайдером і Д. Енсте в країнах ОУСР, обсяг тіньової економіки становить у середньому 16,8% ВВП, країнах колишнього СРСР – 35,3%, державних ЦВЕ – 21%. У Німеччині й Австрії приблизно 70% тіньового доходу повертається в офіційну економіку, демонструючи тим самим важливий фактор пропозиції.

Це явище взаємопов'язане із зовнішньоекономічною діяльністю, з тіньовою економікою, яке прогресує у всьому світі. У тіньовій економіці виокремлюють: неофіційну економіку, що охоплює легальні види діяльності, у межах якої статистичні дані не навчають виробляти товари та послуги, приховуючи від оподаткування, залишаючись у тіні; фіктивна економіка, куди входять спекулятивні здібності, різні шахрайські дії, пов'язані з отриманням і передаванням валюти; підвісну економіку, яка відповідає за закони про вищу економічну діяльність, охоплюючи організовану економічну перевагу [15].

Криміногенним фактором економічного електронного характеру є і узаконення багатьох інших національних економік. Долар США постійно офіційно виконує функції збору, і лише в Україні, за даними США, накопичено 12% з 650 мільярдів емітованих наявних доларів США, є в кілька разів більше грошової державної маси.

Офшорні компанії розглядають наші дані, як зареєстровані у встановленому порядку в конкретних юрисдикційних підприємствах, які не здійснюють комерційну діяльність по своїй власній реєстрації. Організаційно-правова форма таких компаній дає змогу управляти грошовими засобами в будь-яких обсягах без виплати податків з реєстрації. У офшорних зонах гарантовано високий рівень банківської та комерційної секретності, а також лояльність державних контр-

олерів, анонімність реальних власників компаній, яка забезпечує можливість трастового управління акціями (довірене управління та майно) офшорної компанії з підтримкою місцевих номінальних власників. Пілотний режим офшорних зон відзначається також відсутністю валютних обмежень, вільним вивозом прибутків, відсутністю митних зборів для іноземних інвесторів, найнижчим рівнем основного капіталу, до того ж і корисним капіталом, що часто просто декларується, але не оплачується [14].

Сучасна економічна криза сприяла залученню уваги світової спільноти до офшорних юрисдикцій і вироблення заходів з мінімізації тіньових оборотів фінансів. «Ми висловлюємо готовність приймати узгоджені заходи проти тих юрисдикцій, які не дотримуються міжнародних стандартів щодо прозорості в галузі податків» [4].

З цією метою передбачається розробити комплекс ефективних заходів протидії тінізації, які повинні розглядатися в країні і які охоплюють, зокрема: посилення вимог щодо розкриття інформації платниками податків і фінансовими установами за операціями, пов'язаними з юрисдикціями, що відмовляються від співпраці; стягнення податків стосовно широкого кола різних виплат; відмову від надання податкових вирахувань щодо оплачених витрат одержувачам, які є резидентами юрисдикції, що відмовляється від співпраці; перегляд політики щодо договорів про оподаткування; звернення до міжнародних інституцій та регіональних банків розвитку з проханням про перегляд їхньої інвестиційної політики; надання більшої значущості принципам податкової прозорості й обміну інформацією під час розроблення програм із надання двосторонньої допомоги.

Висновки. Отже, за проведеним аналізом дослідження ми узагальнили, що тіньова економіка проникла у всі сфери діяльності міжнародної економіки країни. Від правильного розуміння сутності тіньової економіки, визначення причин її виникнення та закономірностей розвитку залежить можливість виокремлення напрямів боротьби з нею та легалізації тіньового сектору в міжнародних економіках. Тому ми стверджуємо, що боротьба з тіньовою економікою в глобальному масштабі вимагає узгоджених дій не тільки в одній державі, а усього світового співтовариства з метою забезпечення безпеки та надійності міжнародної економічної безпеки.

Список літератури:

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.
2. Богданов И. Экономическая безопасность России: теория и практика Москва : ИСПИ РАН, 2001. 352 с.
3. Гунський Б. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія Київ : ДП «Укрархбудінфор», 2001. 122 с.
4. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. Київ : Знання, 2009. 647 с.
5. Економічна енциклопедія : в 3 т. / ред. рада С.В. Мочерний та ін. Київ : Видавничий центр «Академія». 2002. Т 3. 952 с.
6. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : НІСД, 2003. 368 с.
7. Илларионов А. Критерии экономической безопасности. *Вопросы экономики*. 2000. № 10. С. 34–58.

8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 12.07.2020).
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 39. Ст. 351. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення: 14.07.2020).
10. Литвиненко В. Економіка і «тіньовий» сектор. Закон і бізнес. 2001. № 22. С. 29.
11. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки. *Економіка України*. 2005. № 8. С. 68–75.
12. Мандибура В. Тіньова економіка України як об'єкт спеціального наукового дослідження. Київ, 1998. 118 с.
13. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.07 № 60. URL: <http://www.uazakon.com>. (дата звернення: 10.07.2020).
14. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія. Київ : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.
15. Подмазко О. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 4 (14). С. 142–151.
16. Україна посідає третє місце в рейтингу країн із найбільшим обсягом тіньової економіки – дослідження. *ГОРДОН. Рубрика Політика*. 01. 07. 2017 р. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-ukrajina-zajmaje-tretje-mistse-v-rejtingu-krajin-z-najbilshim-obsjagom-tinovoji-ekonomiki-doslidzhennja-195533.html> (дата звернення: 11.07.2020).

References:

1. Abalkyn L. (1994) Ekonomicheskaia bezopasnost Rossyy: uhrozi y ykh otrazhenye [Russia's economic security: threats and their impact]. *Issues of economics*, no. 12, pp. 4–13.
2. Bohdanov Y. (2001) Ekonomicheskaia bezopasnost Rossyy: teoriya y praktyka [Economic security of Russia: theory and practice]. Moscow: YSPY RAN, 352 p.
3. Huns'kyi B. (2001) Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymyru, stan i stratehiia zabezpechennia: monohrafiia [Economic security of Ukraine: measurement methodology, state and strategy of provision: monograph] Kyiv: DP «Ukrarkhbudinfor», 122 p.
4. Varnaliia Z.S. (2009) Ekonomichna bezpeka: navch. posib [Economic security: textbook. way]. Kyiv: Znannia, 647 p.
5. Mochernyi S.V. (2002) Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», tom 3, 952 p.
6. Zhalilo Ya. (2003) Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv: NISD, 368 p.
7. Yllaryonov A. (2000) Krytery ekonomicheskoi bezopasnosti [Criteria for economic security. Issues of economics]. *Voprosi ekonomyky*, no. 10, pp. 34–58.
8. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (1996) [The Constitution of Ukraine. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy], no. 30, p. 141. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (accessed 12 July 2020).
9. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.2003 №964-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2003. № 39. St. 351 [Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine" of 19.06.2003 № 964-IV. Information of the Verkhovna Rada. 2003. № 39. Art. 351]. Available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (accessed 14 July 2020).
10. Lytvynenko V. (2001) Ekonomika i «tinovyi» sektor [Economy and the "shadow" sector]. *Zakon i biznes*, no. 22, p. 29
11. Mazur I. (2005) Koruptsiia yak instytut tinovoi ekonomiky [Corruption as an institution of the shadow economy]. *Економіка України*, no 8. pp. 68–75.
12. Mandybura V. (1998) Tinova ekonomika Ukrainy yak ob'iekt spetsialnoho naukovooho doslidzhennia [Shadow economy of Ukraine as an object of special scientific research]. Kyiv, 118 p.
13. Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 02.03.07 № 60 [Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated 02.03.07 № 60]. Available at <http://www.uazakon.com> (accessed 10 July 2020).
14. Pasternak-Taranushenko H. (2003) Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia: monohrafiia [Economic security of the state. Support methodology: monograph]. Kyiv: Kyivskiy ekonomichnyi instytut menedzhmentu, 320 p.
15. Podmazko O. (2014) Vplyv tinovoi ekonomiky na zahrozy ekonomichnii bezpetsi krainy [The impact of the shadow economy on threats to economic security]. *Економіка: реалії часу*, no. 4 (14), pp. 142–151
16. Ukraina posidaie tretie mistse v reitynhu krain iz naibilshym obsiahom tinovoi ekonomiky – doslidzhennia. *HORDON. Rubryka Polityka*. 01. 07. 2017 r. [Ukraine ranks third in the ranking of countries with the largest shadow economy – a study. GORDON. Rubric Politics. 01 Jul 2017]. Available at <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-ukrajina-zajmaje-tretje-mistse-v-rejtingu-krajin-z-najbilshim-obsjagom-tinovoji-ekonomiki-doslidzhennja-195533.html> (accessed 11 July 2020).

СУЩЕСТВЕННОЕ ВЛИЯНИЕ ТЕНЕВОГО СЕКТОРА НА МЕЖДУНАРОДНУЮ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ

Вопросы международной экономической безопасности и борьбы с тенезацией экономики являются важными элементами современных международных экономических отношений. Значительные изменения внутренних и международных условий начались в XXI веке, когда стал актуальным вопрос формирования новых и переоценки сложившихся в настоящем подходов к безопасности, которые оказывают значительное влияние на экономическую безопасность как отдельных государств, так и всего мира. Тенизация экономики занимает одну из ведущих ролей в экономике страны. С одной стороны, ее скрытый характер, в частности от налогообложения, повышает конкурентоспособность предприятий, практикующих практические действия теневой экономики, что позволяет им получить дополнительные доходы, обеспечивает занятость вовлеченным рабочим, снижая уровень безработицы населения страны.

Ключевые слова: налогообложение, теневая экономика, теневой сектор экономики, экономическая безопасность, международные связи, капитал, контроль, денежные потоки.

A SIGNIFICANT INFLUENCE OF SHADOW ECONOMY ON THE INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

Feeding the international economy without baking and fighting against the thinning of the economy is an important element of the current international economy. Meanings of internal and international minds have rested in the XXI century, when it has become relevant to feed the formation of new products and the reshaping of the molded in the suitable pathways to bake, as well as the protection of the whole world. One of the advantages of any deformation and high growth of the criminal potential of all economic systems of the world is the significant increase of tiny economies in the spheres of extreme economic activity. Tiny savings take on one of the leading roles in the economy of the region. On the other hand, the nature of the term, while being mature, leads to the competitive ability of enterprises to operate, to practice, and to make practical tonic savings, It is possible to adjust the income, to avoid the risk of employment of the employed workers, to reduce the level of anxiety in the population of the region. On the other hand, the function of the economy sector to apply significant amounts of money to the state budget and – indirectly – to other economic participants, which are within the limits of the law. Consumerism is the key to the development and diversification of goods, capitals, services, and services, and to the use of timid forces, The entire complex of universities, which have blamed all of the elements of the world economy, including the number of functions in the tin mode. In the context of new geo-economical realities, it is necessary to reconsider the fragmentation of problems, to clarify the conceptual apparatus, and to proceed to the development of tiny economies and other phenomena in the mechanism of their reality, systematize their indicators and propose a methodology for identifying tin economy in the context of transnationalization of current business processes. All of these problems can be solved without any respect, because there was a lack of operating procedures. The modern science has not yet developed a strong emphasis on global aspects of progressive dynamics of social processes.

Key words: patching, tin economy, tin sector economy, bakery-free economy, multiple links, capitals, control, cash flows.